

Микола Зимомря, проф. (Дрогобич),
Наталія Науменко, проф. (Київ)

Сутність модернізму: спроба окреслення ліній європейської літератури порубіжжя століть

(Галина Корбич. Захід, Польща, Росія в літературно-критичному дискурсі раннього українського модернізму: Вибрані аспекти рецепції. – Познань, 2010. – 334 с.)

Факт відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка єднає буквально усі ланки в сучасному українському літературному процесі, власне, з проекцією на різні тенденції та усталені традиції. Так, упродовж тривалої історичної доби – від кінця XIX до початку XXI століття – український літературний часопростір визначався, з одного боку, виразною амплітудою періодів розквіту та занепаду, вільного польоту творчої думки та засилля кон'юнктурного письма, а з іншого – дедалі потужною потребою інтеграції в культуру інших народів.

Перша проблема зумовлює дослідницьку увагу до актуалізації національної пам'яті в різні періоди розвитку літератури; інша, надто ж сьогодні, в епоху глобалізації, – осмислення інноваційних процесів у письменстві, зміни художніх систем та естетичних чинників її умотивованості, місця та ролі української словесної творчості у загальносвітовій культурній парадигмі.

Сучасні філологи, ведучи огляд розвитку літератури в цілому та за окремими періодами, акцентують на виявленні та всебічному науковому розгляді персоналій, які дозволяють скласти належне уявлення про українське красне письменство та досягнути його місце у національному й загальносвітовому культурному часопросторі. Проте не завжди в їхнє поле зору потрапляють постаті, чий доробок міг би органічно доповнити українську літературу та її наукові інтерпретації, допомогти осмислити ключові процеси розвитку письменства загалом та становлення індивідуально-авторських стилів зокрема.

Вивчення періоду рубежу XIX-XX століть в українській літературі лишається актуальним із багатьох причин, передусім унаслідок поширення ідей модернізму в національній культурі. Воно засвідчує собою особливу увагу авторів до внутрішнього світу людини, засвоєння та творче переосмислення новітніх філософсько-естетичних шляхів пізнання світу.

Тут важливим для комплексного культуролого-філологічного дослідження є аспект синтезу, з приводу якого Тамара Гундорова слушно наголошує: «[Культурний міфологізм] українського модернізму... виявляється у спробі синтезувати національну естетичну культуру, інтегрувати ідеї культурного індивідуалізму та форми народної культури. Це засвідчує творчість О. Кобилянської, В. Стефаника, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича».

Концептуальною рисою модернізму, окрім пошуків нових форм осягнення життя, стало повернення письменників до прадавніх народних традицій. А це є запорукою встановлення гармонії та злагоди між макрокосмосом довкілля, природи, суспільства та мікрокосмосом людини.

Згідно з естетичною програмою «Молодої Польщі» – одного з найбільш блискучих різновидів східноєвропейського модернізму, письменник «як вигнанець з утилітарного світу проголошувався... Паном Панів, [він] ставав речником трансценденцій, на відміну від пересічної людини цивілізації, яка втратила зв'язок з природою». Варто врахувати думку В. Моренця, який у монографії «Національні шляхи поетичного модерну I половини XX століття: Україна – Польща» (2002) аргументовано стверджує: польська та українська поезія тієї доби розвивалися в унісон, а отже, компаративна парадигма їх дослідження є вельми доцільною.

З початку XXI століття особливо актуальним стало вивчення літератури періоду порубіжжя XIX-XX ст., зокрема компаративне Літературознавці сьогодення, враховуючи всі позитиви й негативи дослідження українського письменства, виконані попередниками, вважають, що “нова школа” покоління М. Коцюбинського, Ольги Кобилянської, В. Стефаника й усіх інших авторів є “першою хвилею українського модернізму, того системного явища, що поставало рівновеликим своїм попередникам – сентименталізму, романтизму, реалізму”

(В. Яременко). З цього визначення очевидними стають головні завдання багатьох досліджень у вітчизняному літературознавстві останнього десятиліття.

XX століття подало яскраву картину достеменного літературного «вибуху» (за образним висловом Марії Зубрицької), який, з одного боку, спричинився до лавиноподібного потоку літературної інформації, а з іншого – спровокував множинний характер її осмислення.

Актуальність та значущість рецензованої монографії Галини Корбич – «Захід, Польща, Росія в літературно-критичному дискурсі раннього українського модернізму: Вибрані аспекти рецепції» – для отримання нових знань визначається розширенням дослідницького поля, зокрема для порівняльних літературознавчих студій, досліджень у ракурсі синтезу мистецтв та психології творчості; формулюванням нових та вдосконаленням наявних підходів до прочитання класики (у зіставленні з новими та маловідомими іменами) та посиленням евристичного потенціалу у виявленні й доцільному науковому осмисленні малознаних або кардинально нових літературних феноменів.

Результати досліджень, представлені у монографії, актуальні й для суміжних галузей науки: теорії літератури (інтерпретації різних творів із урахуванням методів рецептивної критики, психоаналізу, герменевтики, структуралізму та деконструктивізму), порівняльного літературознавства, культурології, психології, філософії.

Галина Корбич оприявнює тонкощі «вчування», «вживання», «вростання» в систему літературно-критичного мислення, складні і не завжди доступні нюанси естетичного «я-переживання» критичного тексту, влучні оцінки особливостей психології критика чи митця, який займається літературною критикою або залишив спадщину, котра дає змогу говорити про його літературно-критичну аксіологію. До речі, один із перших рецензентів праці дослідниці – Ярослав Голобородько схильний уважати, що «сама обсервація конкретних аналітичних практик – уважна, толерантна, співвіднесена, текстуально обґрунтована, з умотивованими емоційними регістрами, настановою на об'єктивістське начало – належить до найпродуктивніших аспектів

426 Наукові записки № 40. Літературознавство студії» («Вісник Національної Академії наук України». – 2011. – №3. – С. 64).

Примітно, що у відомій праці Соломії Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі» міститься установка на українське письменство: воно знало не стільки власне модернізм, скільки «модернізми». Чи справді це так? В інтерв'ю Галина Корбич так відповідає на це запитання Надії Мориквас:

«Довелося не раз переконатись у слушності цього припущення [про те, що модерністських авторів було значно більше, ніж ми звикли вважати. – Автори] під час знайомства із тогочасною періодикою. Прагненням модернізувати українську культуру були охоплені не лише критики «Української хати» – ці найбільш радикальні модерністи, а й переважна більшість авторів, які писали на літературні теми. Це Михайло Грушевський, Василь Панейко, Андрій Ніковський, Гнат Хоткевич, Дмитро Донцов, Максим Гехтер і, звичайно, Іван Франко та Леся Українка. Отже, до грона критиків належали відомі письменники, публіцисти, науковці, суспільно-культурні діячі. Завдяки їхній участі в літературному процесі модель українського модернізму ставала не стільки «розмитою», як вважають деякі науковці, скільки «гнуцкішою», історично більш зорієнтованою. А сам факт цієї участі свідчить про певну суголосність проявів українського модернізму зі світовими модерністськими тенденціями: майже усі зачинателі літературного модернізму виступали як літературні критики (Едгар По, Стефан Малларме, Анатоль Франс, Станіслав Пишибишевський, Томас Стернз Еліот, Вірджінія Вульф та інші)» [за даними мережі Інтернет; режим доступу:

http://ri4.lviv.ua/print.php?rubric=studios&subrubric=word_about_word&id=272].

Так, доробок української літературної критики другої половини XIX – початку XX ст. Галина Корбич здебільшого показує в синтезі наукового та есеїстичного стилів, у яких наукові елементи, помежовані суб'єктивними критичними концептами, являють фрагментарну картину, що надається до доповнення засобами суто наукового аналізу.

Відомо, що літературна критика – специфічний засіб спілкування письменника з читачами. Аналізуючи, тлумачачи, оцінюючи творчість митця, критик спонукає його до нових форм

показу дійсності, вдосконалення письменницької майстерності. Своєю чергою, критичні праці активізують духовні сили їх читача, стимулюють його до роздуму, викликають інтерес до самостійного пошуку нових змістів мистецтва слова, учать бачити непомічене, розуміти незрозуміле.

«Мовою розуму» називав літературну критику І. Франко, усвідомлюючи її важливу роль в оцінюванні художньої якості писемних творів. Про це писала й Леся Українка: *«...я б хотіла, щоб мене судили по щирості, незважаючи ні на мою молодість, ні на молодість нашої літератури, а я б тоді відала, як мені з тим судом обійтися... Щоб вам розв'язати руки до гострішої критики, я скажу, що я ніколи не ображаюсь, коли судять мою роботу. Не люблю тільки критики ad hominem, бо їй, справді, не в тім сила, чи поет молодий, чи старий, хворий чи здоровий, оптиміст чи песиміст у своєму житті, від того вірші його ні кращі, ні гірші»* (лист до О. Маковея від 28 травня 1893 р.)

Завдання критики як «мови розуму» – оцінювати літературні явища на основі суджень, доказів, аргументів; помічати все найкраще, що є в літературі; допомагати читачеві глибше розуміти ідейно-художню сутність словесних феноменів, а письменникові – адресатові критичного відгуку – усвідомити переваги та недоліки свого письма. Показник високої майстерності критика – поява доопрацьованого, вдосконаленого, бездоганного літературного твору.

Головним критерієм добору імен для дослідження авторка рецензованої монографії вбачає передусім репрезентацію та реконструкцію в індивідуальному авторському доробку концептуальних уявлень про зміну художніх систем у новітньому письменстві. З метою всебічно показати становлення цілісної картини сучасного літературного процесу в Україні Галина Корбич добирає імена та твори на ґрунті рецептивної естетики:

«Поняття реценції наповнюється в критичній практиці різними семантичними значеннями. Ними стають спостереження, обсервації, засвоєння або її відкинення. Причому про зрілість і самостійність кожної літератури свідчить не лише здатність наслідувати чи засвоювати іншомовні взірці, але й спроможність «відкинути» ті явища, які вона вважає для свого розвитку не

придатними. Українська література зламу XIX і XX ст. має багато прикладів такого «активного відбору».

У цьому разі першим чинником добору творів до розгляду виступило прочитання самого тексту, надалі супроводжуване послідовним аналізом формозмістових компонентів останнього. Видозміною цього методу дослідження є прочитання творів, розміщених в антологіях та літературних альманахах («Літературно-науковому вістнику», «Українській хаті», «Раді» та інших).

Цей елемент роботи є важливим для подальших наукових компаративних студій у галузі європейського письменства зламу XIX-XX століть і тому, що в силу різних історико-культурних обставин до літературного процесу потрапляють твори неоднакового художнього гатунку, а діапазон їх оцінок дуже широкий – від тенденційної критики до беззастережного захоплення, притому в різні часи вони можуть стосуватися одного й того самого твору.

Непересічне явище у письменстві одразу здобувається на критичну оцінку, а вона, своєю чергою, породжує новий твір або нову інтерпретацію вже написаного. Тому зіставні дослідження творів та їхніх критичних інтерпретацій ведуться на засадах *герменевтичного кола*.

Другий чинник – прочитання критичних праць, присвячених розвитку національного письменства за періодами або родо-жанровими характеристиками. Різні точки зору можуть перетинатися як у дослідженнях літератури певного періоду взагалі, так і у студіюванні творчості окремих авторів. Тому скоординувати ці точки зору та виробити нові критерії осягнення та оцінювання літературного твору – головна ідея авторів проекту. Результатом цієї роботи стане виявлення та актуалізація тих елементів аналітичного дискурсу, які сприятимуть виникненню й посиленню наукового інтересу до подальшого розгляду творів конкретного письменника.

Дослідження Галини Корбич виокремлює «критичний сектор» літературного процесу межі XIX-XX ст. і зосереджує увагу на практиках М. Сріблянського (Микити Шаповала), Миколи Євшана, Андрія Товкачевського, Андрія Ніковського, Михайла Грушевського, Василя Щурата, Миколи Вороного, Остапа

Луцького, а також Івана Франка, Лесі Українки, Гната Хоткевича та інших.

Стиль критичного мислення авторки метафорично, хоч і дещо неоднозначно, окреслює Ярослав Голобородько: «Упродовж усього монографічного тексту Галина Корбич інсталює макротезу про критику як інтелектуальну лабораторію, в якій «прокручуються» версії, концептогеми, сценарії, що стосуються найрізноманітніших лакун внутрішнього і соціумного буття». Власне, так і розгадує головну загадку українського модернізму Галина Корбич: ключові концепти європейської філософії органічно інтегрувалися в український світогляд і тим самим визначали унікальність його проявів у красному письменстві.

Ідеологія українського модернізму, на відміну від його, скажімо, французького чи німецького інваріантів, формувалася на національних орієнтирах: «не відмова од національних завдань, а перебирання їх на себе визначає світоглядно-естетичні позиції адептів модернізму в Україні», адже українська нація на той момент перебувала у стадії активного формування. *«Привести в дію власний, український суспільно-культурний потенціал, що зумовив би розвиток у душі по-сучасному розвинених європейських спільнот»*, – така настанова, на думку автора, забезпечила певну духовну й ідеологічну відстань, створила свого роду «вододіл» між українською та російською чи польською культурою.

Водночас, як переконливо стверджує дослідниця з Польщі, модерністи усвідомлювали межове становище України між двома відмінними культурними моделями: з одного боку, Польща «як останній сегмент західного світу», з другого – Росія, що зуміла витворити свою самобутню модель культури. Однак не метання чи коливання між Сходом і Заходом, і не формування дуалістичної природи української духовно-естетичної думки зумовили тогочасну ситуацію – українство рішуче зробило ставку на самодостатність.

Виявів тому в тогочасній культурі чимало, але слід звернути увагу, зокрема, на трактат «Із секретів поетичної творчості» І. Франка, у якому постулювалися конкретні філософемі незалежно від західноєвропейських мислителів (передусім поняття асоціації ідей, важливе у психоаналізі); з іншого боку, на поезію Павла Чубинського «Ще не вмерла

Україна...», яка набула кардинальної ваги у наші дні як конгломерат основних рис українського світогляду.

Найвищий ступінь майстерності літературного критика – ведення з рецензованим автором діалогу, витриманого в ключі мови філологічних категорій. Інколи для повнішого розуміння цієї мови критик може вдаватися до сполучення наукового, публіцистичного і розмовного стилів, «батьківської» доброзичливості й дружнього гумору, застосовувати різні масиви лексики, зокрема – неологізми.

Так твориться своєрідний «контрапункт», співудар площин позитивного та негативного бачення критиком літературного явища, мета якого – допомогти письменникові-початківцю усвідомити сильні сторони свого витвору, виправити в ньому помилки, удосконалити навички образного світовідчуття та його відтворення у слові.

Критик установлює зв'язок між автором, твором і читачем, а також і між читачами. Так створюється відповідне інтерпретаційне поле, в якому «обертається» літературне явище. Воно сприймається – схвалюється або засуджується – теж головню через оцінку критика. Він, окрім того, здійснює не лише «промоцію» тому чи тому явищу, а й проводить свого роду селекцію художніх творів і тим самим підготовляє матеріал для майбутньої історії літератури.

Такими ж методами послуговується й сама авторка рецензованої монографії, і не лише для того, аби створити «промоцію» українським літературним критикам (як останні чинили щодо письменників), а й підготувати належний ґрунт для всебічного осмислення їхньої діяльності. У цьому також полягає вагомість висновків Галини Корбич, монографія якої захоплює реципієнта емоційним стилем викладу та спонукає до роздумів і дискусії.